

**Біологічне й соціальне розуміння природи людини:
біополітичний аспект**
**Biological and social understanding of human nature:
biopolitical dimension**

Авторське резюме

У статті з біополітичних позицій досліджується природа людини як біосоціальної істоти з урахуванням приналежності її одночасно до двох сфер буття – природно-біологічної та соціальної. Підкреслюється необхідність розуміння природи людини, яка за визначенням є біосоціальною, важливість підходу до трактування людини як інтегральної, бінарно-коннотованої системи «соціальний індивід – біологічний вид», котра характеризується симетричною опозицією – апозицією соціального й біологічного. З'ясовано, що головним завданням сучасних політологічних й, зокрема, біополітичних досліджень постає звернення до переосмислення політичної картини світу з метою прогнозування розвитку нового порядку або нового хаосу. Усвідомлення формування нового загальноцивілізаційного світобачення являє собою сьогодні одну з найбільш важливих проблем, котра найтіснішим образом пов'язана з головною проблемою сучасного світу – задачею збереження життя на планеті.

Зроблено висновок про те, що протиріччя людської природи – між біологічним і соціальним, фізичним й духовним, універсальним та партикулярним, природним й штучним, раціональним і емоціональним – в умовах сьогодення є надзвичайно загостреними. Означена ситуація потребує більш глибокого наукового аналізу людської природи, дослідження структурних рівней людини як біосоціальної системи.

Ключові слова: біополітика, біосоціальна природа, коеволюція, біоцентризм, біоетика, біотехнологія, популяція, біос, культурген.

Abstract

This paper examines the position of the biopolitical nature of man as a biosocial being given supplies of both the two spheres of life – natural, biological and social. The necessity of understanding of human nature, which by definition are bio-social importance of the approach to the definition of man as an integral, binary-konnotovanoyi of the «social individual – a species» which is characterized by symmetrical opposition – upposition social and biological. It was found that the main task of modern political science, and in particular bio-political studies presented appeals to rethink the political picture of the world in order to predict the development of a new order or a new chaos. Understanding the formation of a new global civilization worldview is today one of the most important problems, which is connected with the main problem of the modern world – the task of preserving life on the planet.

It is concluded that the contradictions of human nature – between the biological and the social, physical and spiritual, universal and the particular, natural and artificial, rational and emotional – in today's conditions are extremely sharp. The said situation requires more in-depth scientific analysis of human nature, the study of the structural level as human biosocial system.

Keywords: biopolitics, biosocial nature, coevolution, biocentrism, bioethics, biotechnology, population, bios, kulturhen.

Постановка проблеми. У переліку основних дослідницьких напрямів біополітики природа людини посідає чільне місце, оскільки даний аспект має превалююче значення в умовах формування якісно нової політичної конфігурації світоустрою, котрий ґрунтується на загальних, детермінованих історичними умовами принципах. Питання про природу людини тісно пов'язане із проблемою її філософських засад.

Протягом усієї історії людства філософська думка вирішує проблему фундаментальної відмінності між тим, що існує незалежно від людини – світом природи й тим, що створено людиною як у зовнішньому, так і у власному – фізичному й духовному буттєвому просторі. Конкретна інтерпретація людських

здібностей до творення й самотворення, їх походження, значення, форм прояву відзначалася досить широким діапазоном – залежно від історично-зумовлених світоглядних тенденцій, а також позицій суспільно-політичної рефлексії в загальному проблемному полі філософської думки.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема біополітичного розуміння природи людини знаходиться у фокусі уваги науковців різних дослідницьких спрямувань, зокрема, біології, політології, соціології, філософії тощо. Серед зарубіжних наукових праць заслуговують на увагу роботи Дж. Агамбена, О. Гороховської, А. Гуршурста, О. Олескіна, Д. Кавтарадзе, Е. Канетті, Р. Карпінської, Л. Колдуела, П. Корнінга, Ч. Кулі, Ч. Ламсдена, К. Лоренца, Р. Мастерса, С. Петерсона, Ф. Солтера, А.Соміта, І. Фролова, М. Фуко, Ф. Фукуями та інших. Біополітичні й біосоціальні аспекти людської природи знайшли відображення в наукових розвідках вітчизняних науковців, зокрема, В. Глазка, А. Толстоухова, Д. Шевчука, В. Чешка та інших.

Мета дослідження – проаналізувати специфіку біополітики, акцентуючи увагу на тому, що вона розглядає людину як біосоціальну істоту, визначаючи приналежність її одночасно до двох сфер буття – природно-біологічної та соціальної; розглядати людину як інтегральну, бінарно-коннотовану систему соціальний індивід – біологічний вид, котра характеризується симетричною опозицією – апозицією соціального й біологічного.

Виклад основного матеріалу. Сучасні науки – від астрофізики й космобіології до молекулярної біології та генетики все глибше й інтенсивніше інтегрують людину у предметне поле власних досліджень, синтезуючи нові гіпотези, ідеї, твердження, формуючи прогресивні моделі взаємовідносин людської істоти з оточуючим світом.

Специфіка біополітики полягає у тому, що вона розглядає людину як біосоціальну істоту, підкреслюючи приналежність її одночасно до двох сфер буття – природно-біологічної та соціальної, котра має кваліфікаційну визначеність, а життю її притаманна двоїста асиметрична детермінація – біологічна й соціальна. Біополітика встановлює необхідні, загальні, сутнісні

інтерактивні зв'язки між людиною, враховуючи її біосоціальну природу, та структурними елементами, з яких побудована політична конструкція. Важливим є уточнення, що функціонувати подібна система зв'язків має не тільки в інтересах політичної еліти, але задля збереження миру й екологічної рівноваги на Землі, всебічного розвитку кожної людини на планеті, захисту її прав, свобод та інтересів.

Головним завданням сучасних політологічних й, зокрема, біополітичних досліджень постає звернення до переосмислення політичної картини світу з метою прогнозування розвитку нового порядку або нового хаосу. Таким чином, усвідомлення формування нового загальноцивілізаційного світобачення являє собою сьогодні одну з найбільш важливих проблем, котра найтіснішим образом пов'язана з найголовнішою проблемою сучасного світу – задачею збереження життя на Землі [7].

Сучасна цивілізація докорінно трансформує взаємовідносини людини і природи, яка в індивідуальній та суспільній свідомості набуває суто утилітарних ознак ресурсно-рекреаційної реальності. Відповідно змінюється модус людського буття у політико-часовому просторі, підсилюється асиметричність в інтеракціях між індивідом та державними й громадянськими інститутами; прогресує вплив політичних, соціальних, економічних сил, що розвивають комплекс конкретних конструктивних або деструктивних процесів у суспільному просторі, екстремумами якого є консенсус і конфлікт.

На нашу думку, у політиці та політології необхідно враховувати біологічні, зумовлені еволюцією, властивості людини, як представника біосу. Для розуміння природи людини, яка за визначенням є біосоціальною, необхідно розглядати людську істоту як інтегральну, бінарно-коннотовану систему соціальний індивід – біологічний вид, котра характеризується симетричною опозицією – апозицією соціального й біологічного.

Погоджуючись із тим, що «...все більш значущим імперативом для сучасної цивілізації є не тільки охорона біосфери, але й приведення політичних систем на планеті у відповідність до біологічних характеристик людини» [10],

додамо, що небезпідставними є застереження деяких сучасних науковців, зокрема, Ф.Фукуями [13] стосовно того, що досягнення сучасної біологічної науки можуть бути застосовані навпаки, для приведення біологічних параметрів індивіда у відповідність до конкретного політичного запиту правлячої або зацікавленої політичної сили.

Захопившись егоїстично-споживацьким перетворенням природи, людина не помітила того, що сама залишилась поза увагою власних дослідницько-претворюючих інтенцій. Оволодівши природою, людство зробило наступний, цілком логічний крок – визначила в якості об'єкта експериментування природу людини.

У цивілізованому суспільстві найвищою цінністю є людське життя й, відповідно, право на життя є базовим поняттям для розуміння сутності людської природи. Біополітичний підхід у силу своєї специфіки корегує погляд на людське життя та на саме поняття «право на життя». Під таким кутом зору право людини на життя трансформується від категорії суб'єктивно-онтологічної до об'єктивно-праксеологічної, тобто від біологічної до соціально-політичної детермінації самого поняття.

У даному контексті виникає не тільки теоретична, але й методологічна необхідність з'ясування сутності поняття «людська природа». На думку соціолога Ч. Кулі, цей термін може означати, по-перше, суто спадкову природу людини, зумовлену її «зародковою плазмою» [8], здібностями, які вважаються спадковими та реалізують себе як фактори соціального розвитку.

По-друге, людська природа може означати соціальну природу, що сформувалася у людини на основі найпростіших форм спілкування у складі малих соціальних груп, така природа зумовлена первинними почуттями та установками, такими як відчуття єдності із своєю соціальною групою, бажання спільної згоди, відраза до недовіри, соціальна мімікрія та відчуття справедливості й несправедливості, стандартизованих соціальною групою. Мова йде про суспільні явища, які можна оцінювати як прояви, скоріше психо-емоційного, ніж раціонального характеру. Подібна соціальна природа набагато

мінливіша, ніж спадковість, та якщо вона практично однакова в усьому світі, то причина тут в тому, що первинні групи, в яких дана природа виникає і розвивається, мають спільні подібні соціогенетичні характеристики. Наявною є певна кореляція між кваліфікаційними ознаками соціальної природи людини та рівнем, глибиною і змістом трансформацій групи, в якій відбувається формування цієї природи.

Поняття «людська природа» має й третє значення, відмінність якого від перших двох у тому, що воно ототожнює природу людини із окремими специфічними поведінковими проявами, такими як толерантність – нетерпимість, егоїзм – альтруїзм, войовничість – миролюбство, лібералізм – консерватизм тощо. Тобто, відбувається певна рестрикція від універсальності самої ідеї людської природи й фіксуються елементи, актуалізовані конкретними буттєвими ситуаціями, соціальними правилами, настановами й нормами. Природа людини у даному аспекті постає у вищій ступені варіативною, оскільки поведінка, що нею зумовлюється, модифікується, корегується, змінюється під впливом морально-етичних, матеріально-економічних та соціально-політичних факторів. Людська поведінка може бути лабільною, толерантною й альтруїстичною, але в інших умовах, за інших часів здатна трансформуватись у консервативну, інтолерантну й егоїстичну – залежно від того, якими чинниками викликані подібні інверсії, якими суспільно-політичними або культурними змінами у суспільстві продиктовані.

«Можливо, – писав Ч. Х. Кулі – найбільш розповсюджена помилка, з якою ми стикаємось у цьому зв'язку, полягає в постулаті незмінності людської природи. При цьому підкреслюють ті її аспекти, в яких вона представ не у кращому вигляді, звідси робиться висновок, що вона буде такою завжди. Кажуть, що незмінна людська природа завжди була й буде причиною війн та економічної жадоби. Натомість, по мірі того, як ці явища зникають або беруться під контроль, ми можемо зробити висновок, що людська природа у цьому розумінні підвладна зміні» [8].

Але в більш широкому розумінні це така природа, головна риса якої – здатність до навчання й тому вона сама не потребує змін, щоб бути невичерпним джерелом змін у поведінці та соціальних інститутах. Ми можемо примусити її працювати, практично, як завгодно, якщо навчимося її розуміти, подібно тому, як «розумний механік може застосовувати за своїм бажанням універсальні закони маси й руху» [8].

Слід підкреслити, що уявлення про природу людини, що розробляється у межах біополітичної концепції, базується на так званій генно-культурній коеволюції, положеннями якої пояснюється взаємообумовленість й взаємозв'язок між генотипом людини та еволюцією суспільної культури. Ч. Ламсден наголошує на тому, що культурні традиції забезпечують спадкову трансмісію генів для визначених соціальних груп – представники еліти створюють, як правило, сприятливі умови для репродукції власних генів у наступних генераціях, у той час як культура розвивається як результат природного добору генотипів. Подібний добір передбачає селекцію за критеріями розвинених: інтелектуальності, психо-емоційної лабільності, лідерських якостей тощо, унаслідок чого носії даних генів, за наявності сприятливих умов для їх активації, отримують унікальні можливості підтримувати, модифікувати й створювати культурні традиції людської спільноти. [9].

Також Ч. Ламсден і Е. Уїлсон впроваджують поняття «культурген», що визначається як такий, що зберігається у змінах поколінь елемент культури. Збереження в поколіннях культургенів реалізується на «основі біологічних обмежень нашої здатності розвиватись й навчатись чомусь новому. А саме законів, які впливають на сприйняття кольорів, звуків, запахів та інших видів інформації про оточуючий світ і нас самих, а також законів організації отриманих даних та їх переробки» [6].

У Радянському Союзі, особливо у 30 – 50-ті роки індивід розглядався державою як «сировина» [12], впливаючи на яку за допомогою конкретних технологій, можливо отримати принципово нову якість об'єкта впливу. Аналіз

тогочасних джерел [3, 11] й сучасних наукових [4, 5] і публіцистичних матеріалів дає нам підстави стверджувати, що технології, які застосовувались певними державними органами, у широкому розумінні – державою відносно значної (у певному сенсі переважної) частини населення СРСР, можна кваліфікувати як технології біологічні. Технологія має на меті перетворення об'єкта у бажаному напрямі, у Радянському Союзі метою було створення нової історичної спільноти (у біологічному сенсі – популяції) радянських людей, які будуть жити при комунізмі. Дослідними майданчиками, в силу історичних умов, стали виправно-трудова табори, через які пройшли десятки мільйонів людей різних рас, етнічних груп, з найрізноманітнішими антропометричними даними, психо-емоціональними особливостями, культурними запитами.

Представляється доречним у цьому контексті висловити наступну думку: в критичних для існування людини умовах, у даному аспекті штучно створених, відбувається активація у людини глибинних, атавістичних проявів тваринного світу – канібалізму, вбивств собі подібних при розподілі ресурсів, автотомії тощо, які за умов довгостроковості провокують дегенерацію людини спочатку як суспільного індивіда, згодом – як повноцінного представника біологічного виду.

Таким чином, не можна не погодитись із думкою Дж. Агамбена, котрий писав: «політика змогла у небачених досі масштабах відбутись як політика тоталітарна тільки завдяки тому, що у наш час вона повністю перетворилася на біополітику» [2, с.153.].

Висновки. Екологічні реалії ХХІ століття, моральні проблеми, які виникають із стрімким й не завжди контрольованим розвитком й застосуванням біомедичних технологій, соціальні, економічні, політичні кризи висувають людству безкомпромісний імператив – треба діяти по-новому. Сучасний філософ О. Хьоффе наголошує: «Нам варто усвідомити: щоб вижити, ми повинні не тільки діяти по-іншому, а й по-іншому мислити» [14, с.77]. Протиріччя людської природи – між біологічним і соціальним, фізичним й духовним, універсальним та партикулярним, природним й штучним,

раціональним і емоціональним – в умовах сьогодення є надзвичайно загостреними. Означена ситуація потребує більш глибокого наукового аналізу людської природи, дослідження структурних рівней людини як біосоціальної системи.

Список літератури

1. Авербах И. Л. От преступления к труду [Текст] / И. Л. Авербах. – М.: Советское законодательство, 1936 – 223с.
2. Агамбен Дж. Homo sacer. Суверенная власть и голая жизнь [Текст] / Дж. Агамбен. – М.: Издательство «Европа», 2011. – 256с.
3. Герцензон А. А. Борьба с преступностью в РСФСР: По материалам обследования НК РКИ СССР [Текст] / А. А. Герцензон [под ред. и с предисл. В.А. Радус-Зеньковича]. – М.: Юрид. изд-во НКЮ РСФСР, 1928. – 162 с.
4. ГУЛАГ: Главное управление лагерей. 1918-1960 [Текст] / [Сост. А. И. Кокурин, Н. В. Петров]. – М.: Фонд «Демократия», 2000. – 888 с.
5. История сталинского ГУЛАГа. Конец 1920-х – первая половина 1950-х годов. Собрание документов в 7 томах. – М.: Российская политическая энциклопедия, 2004.
6. Кавтарадзе Д. Н. Социально-экономические и правовые основы сохранения биоразнообразия [Электронный ресурс] / Д. Н. Кавтарадзе, А. А. Овсянников, А. В. Олескин. – М.: Издательство НУМЦ, 2002. – 420 с. – Режим доступа: http://www.nature.air.ru/biodiversity/book4_2.html
7. Костючков С.К. Структурно-функціональні особливості системи міжнародних відносин у першій декаді ХХІ століття [Текст] / С.К. Костючков // Наукові праці МАУП. – 2014. – № 2 (41). – С.39-44.
8. Кули Ч. К. Человеческая природа и социальный порядок [Электронный ресурс]. / Ч. К. Кули. – М.: Идея-Пресс, Дом интеллектуальной книги, 2000. – 320с. – Режим доступа: http://royallib.ru/book/kuli_charlz/chelovecheskaya_priroda_i_sotsialniy_poryadok.html
9. Ламсен Ч., Гуршурст А. Генно-культурная коэволюция: человеческий род в становлении [Текст] / Ч. Ламсен, А. Гуршурст // Человек. – 1991. – №3. – С.11-22.
10. Олескин А. В. Биополитика. Политический потенциал современной биологии: философские, политологические и практические аспекты [Электронный ресурс] / А. В. Олескин. – М.: Институт философии РАН, 2001. – 432с. – Режим доступа: <http://biopolitika.ucoz.ru/index/0-5>.
11. От тюрем к воспитательным учреждениям. Сборник статей. [Текст] / [ред.: Вышинский А.Я.] – М.: Советское законодательство, 1934. – 452с.
12. Солженицын А. Архипелаг ГУЛАГ [Текст] / А. Солженицын. – М.: ИНКОМ НВ, 1991. – 432с.
13. Фукуяма Ф. Наше постчеловеческое будущее: Последствия биотехнологической революции [Электронный ресурс]. / Ф. Фукуяма [пер. с англ. М. Б. Левина]. – М.: ООО «Издательство АСТ»: ОАО «ЛЮКС», 2004. – 349с. – Режим доступа: <http://alt-future.narod.ru/Future/Fnfb/fukunpb.htm>
14. Hoffe O. Tragen die Wissenschaften eine Verantwortung fur unsere Zivilisation? [Text] / O. Hoffe //Zukunftsethik und Industriege sellschaft (Hrsg.von Meyer Th., Grebing H.). – Munchen, 1986. – P.77.

References

1. *Averbah I. L. Ot prestupleniya k trudu (From crime to work). Moscow, 1936, 223 p.*
2. *Agamben Dzh. Homo sacer. Suverennaya vlast i golaya zhizn (Homo sacer. Sovereign power and bare life). Moscow, 2011, 256 p.*

3. *Gertsenzon A. A. Borba s prestupnostyu v RSFSR: Po materialam obsledovaniya NK RKI SSSR (Fighting crime in the RSFSR: According to the survey NC RCTs USSR). Moscow, 1928, 162 p.*
4. *GULAG: Glavnoe upravlenie lagerey. 1918-1960 (Gulag: Headquarter camps. 1918-1960). Moscow, 2000, 888 p.*
5. *Istoriya stalinskogo GULAGa. Konets 1920-h – pervaya polovina 1950-h godov. Sobranie dokumentov v 7 tomah. (History of Stalin's Gulag. Late 1920s - first half of the 1950s. Collection of documents in 7 volumes.). Moscow, 2004.*
6. *Kavtaradze D. N., Ovsyannikov A. A., Oleskin A. V. Sotsialno-ekonomicheskie i pravovyye osnovyi sohraneniya bioraznoobraziya (Socio-economic and legal framework for biodiversity conservation). Moscow, 2002, 420 p. Regime to access: http://www.nature.air.ru/biodiversity/book4_2.html.*
7. *Kostyuchkov S.K. Strukturno-funkcional`ni osobly`vosti sy`stemy` mizhnarodny`x vidnosy`n u pershij dekadi XXI stolittya (Structural and functional features of the system of international relations in the first decade of the XXI century). Naukovi praci MAUP, 2014. no 2 (41), pp. 39-44.*
8. *Kuli Ch. K. Chelovecheskaya priroda i sotsialnyiy poryadok (Human nature and the social order). Moscow, 2000, 320 p. Regime to access: http://royallib.ru/book/kuli_charlz/chelovecheskaya_priroda_i_sotsialniy_poryadok.html*
9. *Lamsden Ch., Gurshurst A. Genno-kulturnaya koevolyutsiya: chelovecheskiy rod v stanovlenii (Genetic and cultural co-evolution: the human race in the formation of). Chelovek, 1991, no3, pp. 11-22.*
10. *Oleskin A. V. Biopolitika. Politicheskiy potentsial sovremennoy biologii: filosofskie, politologicheskie i prakticheskie aspek (Biopolitics. Political potential of modern biology: philosophical, political science and practical aspects). Moscow, 2001, 432 p. Regime to access: <http://biopolitika.ucoz.ru/index/0-5>.*
11. *Ot tyurem k vospitatelnyim uchrezhdeniyam. Sbornik statey (From Prison to educational institutions. Collection of articles). Moscow, 1934, 452 p.*
12. *Solzhenitsyin A. Arhipelag GULAG (The Gulag Archipelago). Moscow, 1991, 432 p.*
13. *Fukuyama F. Nashe postchelovecheskoe budushee: Posledstviya biotekhnologicheskoy revolyutsii (Our Posthuman Future: Consequences of the Biotechnology Revolution). Moscow, 2004, 349 p. Regime to access: <http://alt-future.narod.ru/Future/Fnpb/fukunpb.htm>*
14. *Hoffe O. Tragen die Wissenschaften eine Verantwortung fur unsere Zivilisation? Zukunftsethik und Industrie sellschaft (Hrsg.von Meyer Th., Grebing H.). Munchen, 1986. P.77.*